

УДК 342.922

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.39>**К. В. Головка**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного і адміністративного права
факультету права та міжнародних відносин
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто поняття та ознаки благодійної діяльності в Україні. Подане в Законі України тлумачення благодійної діяльності вичерпно та повністю пояснює суть цього визначення. Поняття благодійності може бути трактоване досить різноманітно. Відтак, благодійною діяльністю можливо вважати ситуації, коли бенефіціари отримують допомогу не цілковито безкоштовно, а на вигідних умовах. Приміром, підприємство надає певній групі людей протези за істотно меншою вартістю. Хоча законодавчі акти деяких зарубіжних країн передбачають можливість надання благодійної підтримки на пільгових умовах, на нашу думку, внесення подібної норми до вітчизняного законодавства ускладнить ситуацію. Адже на практиці буде складно розмежувати, наприклад, надання певного майна особі на пільгових умовах, як прояв благодійності, та підприємницьку діяльність. Як наслідок – це породить численні суперечності та дебати, особливо з точки зору оподаткування відповідних операцій.

До ознак благодійництва, з нашої точки зору, належить: 1) добровільність; 2) надання у вигляді особистої та/або майнової допомоги; 3) невідприємницький характер; 4) цільове спрямування. Водночас вважаємо за необхідне вдосконалити окремі положення Закону, що визначають цілі та сфери благодійної діяльності. Зокрема, пропонуємо зробити відкритим, невиключним перелік сфер, в яких дозволено провадити благодійну діяльність.

Цілі благодійництва вказують на деякі історично та соціально сформовані пріоритетні напрями здійснення цієї діяльності. Водночас відкритий перелік сфер, у яких дозволяється провадження благодійної діяльності, відповідає загальнодозвільному принципу правового регулювання, що є базовим для приватних правовідносин. Крім цього, поява нових суспільних потреб, задоволення яких можливе, зокрема завдяки діяльності благодійників, не потребує обов'язкового негайного внесення змін до нормативно-правових актів.

Ключові слова: благодійна діяльність, благодійні організації, орган публічної адміністрації, організація, послуга, проект.

Постановка проблеми. В умовах економічної нестабільності та реальних бойових дій на українській землі, благодійність постала тим масовим рухом, що зумів об'єднати українців. Основною причиною такого стану речей стала неспроможність держави повноцінно реалізувати функції соціального захисту та підтримки населення, не кажучи вже про розвиток пріоритетних суспільних напрямів. Тому, однією з ключових, а подекуди й вкрай необхідною, формою взаємодії між людьми заради впливу на вирішення актуальних соціальних проблем, слід вважати благодійність, яка є невід'ємною ознакою громадянського суспільства. З огляду на виключну роль благодійної діяльності як у теоретичному, так і в практичному аспектах, а також з метою ефективної організації та здійснення цього виду діяльності, при її дослідженні

та ретельному аналізі вкрай важливо ретельно розібратися у базовій термінології.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання здійснення благодійництва та юридичного статусу благодійних установ ставали об'єктом наукових досліджень українських і закордонних дослідників, зокрема, на рівні кандидатських робіт: О. Ю. Літвіної, В. О. Чепурнова – юридичний статус благодійних організацій за законодавством України; О. О. Кожушко – адміністративно-правове регулювання заснування та роботи благодійних організацій в Україні; Р. А. Сербин – публічно-правове адміністрування благодійництва в Україні; В. О. Русских – адміністративно-правові підвалини діяльності благодійних організацій; І. В. Литвин – приватноправове регулювання благодійницької діяль-

ності у країнах Європи. Для підтвердження викладених у дослідженні теоретичних положень автор базується на наукових здобутках українських та іноземних науковців, таких як В. Луць, Р. Шишка, В. Борисова, К. Кацюба, , О. Яворська, М. Галантич, В. КочинО. Дзера, Р. Майданик, В. Коссак, О. Марченко, О. Ільченко, Х. Коновейчук, Р. Апресян, А. Кумарітова, Д. Лещенко, І. Жигалкін, В. Піддубна та інші.

Мета статті полягає в розкритті поняття та ознаки благодійної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У Великій енциклопедії благодійність подається як надання матеріальної підтримки нужденним, як приватними особами, так і різними організаціями; її метою може бути заохочення та розвиток будь-яких суспільно важливих напрямків. Соціальна енциклопедія характеризує благодійність як всесвітній рух, що охоплює сукупність гуманітарних дій людини, організації, спільноти... В її основі – бажання проявити любов не лише до близьких, але й до незнайомців, надавати безоплатну матеріальну та фінансову допомогу тим, хто її потребує, та соціально незахищеним громадянам. Досліджуючи феномен благодійності, Петрова К. А. приходять до висновку, що це діяльність, яка передбачає добровільну, безкорисливу передачу коштів або матеріальних цінностей юридичними та фізичними особами тим, хто цього потребує [1, с. 550].

Серед правників також спостерігається розмаїття поглядів щодо визначення поняття благодійної діяльності. Наприклад, Буздуган Я. М. вважає, що благодійну діяльність можна розглядати як особливий вид соціальних відносин між юридичними та фізичними особами та державою при формуванні та використанні благодійних коштів, наданні матеріальної, організаційної допомоги, а також соціальних послуг для покращення реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, культурний розвиток та забезпечення суспільного благополуччя загалом [5, с. 9]. З таким підходом до розуміння благодійності можна частково погодитись, адже він не обмежує благодійність лише матеріальною допомогою, не зводить її виключно до милосердя. Водночас, відносини, пов'язані з благодійною діяльністю, вважаються приватно-правовими, тому не можна погодитися з тим, що одним із суб'єктів такої діяльності завжди є держава. Окрім того, вважаємо не зовсім коректним визначення мети благодійної діяльності, запропонованої науковцем. Зазначаючи метою благодійності

«покращення реалізації конкретних конституційних прав громадян», автор цього визначення, по-перше, звужує коло осіб, які можуть отримати допомогу, виключаючи іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб; по-друге, обмежує перелік прав, на покращення реалізації яких спрямовується благодійна діяльність.

На нашу думку, в цих джерелах є помилка, яка зводить благодійність виключно до матеріальної, фінансової допомоги. Такий підхід значно обмежує це поняття, не розкриваючи його повністю. Адже можна згадати багато прикладів благодійності, що виявляється у моральній підтримці або фізичній допомозі. Без сумніву, людина, яка допомагає літній людині перейти дорогу або донести сумку до будинку, також заслуговує на назву благодійника.

Серед науковців немає однастайності у розумінні поняття благодійності та її обов'язкових ознак. Одні дослідники ототожнюють терміни «благодійність» та «благодійництво», визначаючи їх як добровільну безкорисливу допомогу фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової, організаційної чи іншої допомоги [2, с. 86]. Інші описують благодійність як загальне поняття, що визначає різні види діяльності, мотивовані любов'ю до ближнього та прагненням допомогти людині, людству, світу, несучи добро [3, с. 53]. Ступак Ф. Я. визначає благодійність як гуманістичний заклик людини допомагати нужденним незалежно від їх національної, расової, соціальної чи релігійної приналежності [4, с. 176].

Вчений Русских В. описує благодійну діяльність як безкоштовну діяльність, спрямовану на забезпечення людей, які цього потребують, необхідними благами [7, с. 10]. Таке визначення дає широкий погляд на можливості благодійності. Забезпечення особи благами можна розглядати не лише як надання їй фінансової чи матеріальної допомоги. Благотворити може бути також послуга або результат виконаної роботи. З іншого боку, виникає питання щодо потенційних бенефіціарів благодійної допомоги. Описуючи їх як осіб, які потребують певних благ, автор не конкретизує це положення щодо суб'єкта, який визначає необхідність тієї чи іншої особи в отриманні блага. Очевидно, що потреба особи в забезпеченні її благом різними особами буде оцінюватися по-різному. Тобто, вона є категорією суб'єктивною і застосовується благодійниками на власний розсуд, що ставить під сумнів її включення до визначення благодійної діяльності.

Необхідність постійного внесення змін та числення критика положень вказаного акта стали підґрунтям для розробки та прийняття нового Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року (далі – Закон). Його метою було удосконалення законодавства України про благодійну діяльність шляхом визначення її правових та організаційних засад, створення сприятливих умов для утворення і діяльності благодійних організацій, захисту прав благодійників та набувачів благодійної допомоги.

Змін зазнала й сфера державної реєстрації юридичних осіб, до яких належать і благодійні організації. Так, у новій редакції було викладено Закон України від 15 травня 2003 року «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» (далі – Закон про держреєстрацію), що значно спростило порядок проведення державної реєстрації благодійних організацій [6].

Відповідно до визначення, яке міститься у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону, благодійна діяльність – це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення цілей, визначених цим Законом, що не передбачає отримання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [6].

Цікавим є те, що визначення благодійної діяльності також наявне і в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», де зазначається, що добродійна, благодійна діяльність – це діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети отримання прибутку чи іншої вигоди) [6].

Враховуючи системне тлумачення обох законів, вважаємо, що поняття благодійної діяльності у Законі є ширшим, ніж у Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», враховуючи цілі, зазначені в цих законодавчих актах. Наприклад, благодійна діяльність Товариства Червоного Хреста особливо актуальна в умовах воєнного конфлікту та надзвичайних обставин. Натомість, цілі, зазначені у Законі, мають загальний характер та не стосуються окремих випадків. Водночас, вказівка в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» на тотожність добродійної та благодійної діяльності дозволяє уникнути багатьох наукових дискусій щодо розмежування цих понять.

Проте для уніфікації термінології у вітчизняному законодавстві, пропонуємо виключити з Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» визначення благодійної діяльності. Це дозволить уникнути дублювання визначень одного і того ж поняття у різних актах [8, с. 75]. Крім того, включення визначення терміну «благодійна діяльність» до Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» мало б сенс лише за наявності специфіки його значення у конкретних правовідносинах. Тоді як закріплена дефініція не акцентує увагу на особливостях такої діяльності саме Товариством Червоного Хреста в Україні. Це визначення надає розуміння загального терміну «благодійна діяльність», що за своєю суттю не відрізняється від того, яке міститься у Законі.

Із законодавчого визначення можна виділити наступні ознаки благодійної діяльності: 1) добровільність; 2) надання у формі особистої та/або майнової допомоги; 3) непередприємницький характер; 4) цільова спрямованість: благодійна діяльність направлена на досягнення цілей, передбачених у Законі, а саме: надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом (ч. 2 ст. 3 Закону), а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах. Розкриємо ознаку як непередприємницький характер благодійних організацій.

Дану ознаку інтерпретують по-різному, зокрема: «безкорисливість», «безоплатність», «неприбутковість».

Конституційний суд України, провівши системний аналіз законів України, у своєму рішенні від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009 зазначив: «благодійництво і благодійна діяльність мають єдину мету – надання благодійної допомоги. Різні форми благодійництва і благодійної діяльності, у тому числі благодійні внески та пожертви, характеризуються такими правовими ознаками: безкорисливість, що свідчить про надання допомоги на благо інших без будь-якої вигоди; добровільність – діяльність, яка здійснюється за власним волевиявленням та спонуканнями, що мають морально-етичне підґрунтя, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб та суб'єктів владних повноважень; цільова спрямованість – наявність конкретної мети і надання допомоги тим, хто її потребує, в межах напрямів і порядку, визначених Законом» [9].

Тобто орган конституційної юрисдикції акцентує саме на безкорисливості як ознаці благодійної діяльності.

Наприклад, Марченко О. В. визначає таку рису благодійності як «безоплатність – це здійснення благодійної діяльності без зустрічної дії майнового характеру з боку отримувача благодійної допомоги» [10, с. 65]. З таким підходом важко погодитися, адже «благодійник» може вимагати від бенефіціара здійснення дії немайнового характеру взамін на отриману благодійну допомогу. Прикладом може бути проведення рекламної чи агітаційної кампанії на користь благодійника або ж виконання певних робіт чи надання послуг. Тому виділення такої ознаки, як безоплатність, суттєво звужує розуміння благодійної допомоги. Науковці підкреслюють, що, мабуть, найважливіша риса благодійності – це безоплатність. Суть цієї ознаки полягає в тому, що благодійник діє виключно з альтруїстичних мотивів, тобто не сподіваючись на будь-яку подяку від отримувача благодійної допомоги. Але, якщо детальніше досліджувати характеристику цієї риси благодійності та благодійної діяльності, слід зазначити, що сучасній українській благодійності притаманна відносна безкорисливість [11].

З погляду науковців, поняття благодійності може тлумачитися досить широко. Тобто благодійною діяльністю варто визнавати випадки отримання бенефіціарами благодійної допомоги не цілком безоплатно, а й на пільгових умовах [12; 13]. Наприклад, підприємство забезпечує певну категорію осіб протезами за значно зниженою ціною. Хоча законодавство деяких іноземних держав дозволяє надання благодійної допомоги на пільгових умовах, ми вважаємо, що введення подібної норми у вітчизняне законодавство призведе до непорозуміння [14]. Адже на практиці стане складно відрізнити, наприклад, передачу певного майна особі на пільгових умовах, як вид благодійності, від підприємницької діяльності. Як результат – це спричинить багато колізій та дискусій, зокрема з точки зору оподаткування відповідних операцій [15].

Висновки. Отже, на нашу думку, подане в Законі України тлумачення благодійної діяльності вичерпно та повністю пояснює суть цього визначення. До ознак благодійництва, з нашої точки зору, належить: 1) добровільність; 2) надання у вигляді особистої та/або майнової допомоги; 3) непідприємницький характер; 4) цільове спрямування. Водночас вважаємо за необхідне вдосконалити окремі положення Закону, що визначають цілі та сфери благодійної діяльності. Зокрема, пропонуємо зробити

відкритим, невиключним перелік сфер, в яких дозволено провадити благодійну діяльність.

Мета благодійництва окреслює певні історичні та суспільні пріоритети в цій діяльності. Разом з тим, відкритий перелік сфер, в яких дозволено провадити благодійну діяльність, відповідає загальнодозвільному принципу правового регулювання, який є основоположним для приватних правовідносин. Більше того, виникнення нових суспільних потреб, задоволення яких можливе, зокрема завдяки зусиллям благодійників, не вимагає негайного внесення змін до нормативно-правових актів.

Список використаної літератури:

1. Петрова К. А. Термінологія у сфері благодійності в сучасній історіографії. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. 2010. № 21. С. 542-553
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Ондрушек Д. Хрестоматия для некоммерческих организаций. Братислава: Eterna Press, 2003. 347 с.
4. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.): Монографія. К., 1998, 208 с.
5. Буздуган Я. М. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності. *Віче*. 2011. № 4. С. 7-10. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2011_4_4.pdf
6. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 28.11.2002 № 330-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 5. Ст. 47
7. Русских В. О. Адміністративно-правові засади діяльності благодійних організацій: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 20 с.
8. Шпуганич І. І. Благодійна діяльність за законодавством України: поняття та ознаки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 74-78.
9. Рішення Конституційного Суду України від 28.10.2009 № 28-рп/2009. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v028p710-09>
10. Марченко О. В. Природа благодійної діяльності в Україні *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія: Юридичні науки*. № 4. Том 2. Херсон, 2013. С. 62-66. URL: http://www.lj.kherson.ua/pravo04/part_2/18.pdf
11. Лєгеза Є. О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації

- через електронні торги: Монографія. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2022.
12. Leheza, Yevhen; Filipenko, Tatiana; Sokolenko, Olha; Darahan, Valerii; Kucherenko, Oleksii. Ensuring human rights in Ukraine: problematic issues and ways of their solution in the social and legal sphere. *Cuestiones políticas*. 2020. Vol. 37 № 64 (enero-junio 2020). pp. 123-136. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>
 13. Leheza, Yevhen; Shamara, Oleksandr; Chalavan, Viktor. Principios del poder judicial administrativo en Ucrania. *DIXI*, 2022. № 24(1), pp. 1-11. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2022.01.08>
 14. Leheza, Yevhen; Yerko, Iryna; Kolomiichuk, Viacheslav; Lisniak, Mariia. International Legal And Administrative-Criminal Regulation Of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. 2022. Vol. 10 No. 1, pp. 49-60, DOI: <https://doi.org/10.15408/jch.v10i1.25808>
 15. Matviichuk, Anatolii. Shcherbak, Viktor. Sirko, Viktoria. Malieieva, Hanna. Leheza, Yevhen. Human principles of law as a universal normative framework: Principios humanos del derecho como marco normativo universal. *Cuestiones Políticas*. 2022. № 40(75). pp. 221-231. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.14>

Holovko K. V. The concept and characteristics of charitable activity in Ukraine

The concept and characteristics of charitable activity in Ukraine are considered. The interpretation of charitable activity presented in the Law of Ukraine comprehensively and fully explains the essence of this definition. The concept of charity can be interpreted quite differently. Therefore, charitable activity can be considered situations when beneficiaries receive assistance not completely free of charge, but on favorable terms. For example, an enterprise provides a certain group of people with prostheses at a significantly lower cost. Although the legislative acts of some foreign countries provide for the possibility of providing charitable support on preferential terms, in our opinion, introducing such a norm into domestic legislation will complicate the situation. After all, in practice it will be difficult to distinguish, for example, the provision of certain property to a person on preferential terms, as a manifestation of charity, and entrepreneurial activity. As a result, this will give rise to numerous contradictions and debates, especially from the point of view of taxation of the relevant operations.

The characteristics of charity, from our point of view, include: 1) voluntariness; 2) provision in the form of personal and/or property assistance; 3) non-entrepreneurial nature; 4) targeted direction. At the same time, we consider it necessary to improve certain provisions of the Law that define the goals and areas of charitable activity. In particular, we propose to make an open, non-exclusive list of areas in which charitable activity is permitted.

The goals of charity indicate some historically and socially formed priority areas for implementing this activity. At the same time, an open list of areas in which charitable activity is permitted corresponds to the general permissive principle of legal regulation, which is basic for private legal relations. In addition, the emergence of new social needs, the satisfaction of which is possible, in particular, thanks to the activities of benefactors, does not require mandatory immediate amendments to regulatory legal acts.

Key words: charitable activity, charitable organizations, , public administration body, organization, service, project.